

वैकुण्ठ इन्द्रः। इन्द्रः। जगती, २, ११ त्रिष्टुप्

अहं दां गृणते पूर्वं वस्वहं ब्रह्म कृणवं मह्यं वर्धनम्।

अहं भुवं यजमानस्य चोदितायज्वनः साक्षि विश्वस्मिन्भरे ॥ १०.०४९.०१

अहम्। गृणते- स्तुवते। पूर्व- प्राचीनाम्। वसु- सम्पदम्। दाम्- अदाम्। अहम्। ब्रह्म। मह्यम्- मे। वर्धनम्- वृद्धिम्। कृणवम्- करोमि। अहम्। यजमानस्य- उपासकस्य दातुर्वा। चोदिता- प्रचोदकः। भुवम्- अभवम्। अयज्वनः- अदातृन्। विश्वस्मिन् भरे- सर्वस्मिन् निवाहि। साक्षि- अभिभवामि ॥१॥

मां धुरिन्द्रं नाम देवतां दिवश्च गमश्चापां च जन्तवः।

अहं हरी वृषणा विव्रता रघू अहं वज्रं शवसे धृष्णवा ददे ॥ १०.०४९.०२

दिवश्च- द्युलोकस्य च। गमश्च- भूलोकस्य च। अपां च- अन्तरिक्षस्य च मध्ये। जन्तवः- जीवाः। माम्। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम्। देवता- देवतात्त्वेन। धुः- दधुः। अहम्। वृषणा- वर्षकौ। विव्रता- विशेषधर्मसम्पन्नौ। रघू- लघू। हरी- आकर्षणशक्तिप्रतीकाश्चौ योजयामि। अहम्। धृष्णु- धर्षकम्। वज्रम्। शवसे- बलाय। आ ददे- गृह्णामि ॥२॥

अहमत्कं कवये शिश्रथं हथैरहं कुत्समावमाभिरूतिभिः।

अहं शुष्णस्य श्रतिता वर्धयमं न यो रर आर्यं नाम दस्यवे ॥ १०.०४९.०३

अहम्। कवये- सूक्ष्मदशिनि। अत्कम्- आवरणमाच्छादकम्। हथैः- हननसाधनैः। शिश्रथम्- बाधितवान्। अहम्। कुत्सम्- कर्मशीलम्। कुत्सा एते हर्यश्वाय शूषमिति श्रुतावेवमेव दृश्यते। ऊतिभिः- रक्षाशक्तिभिः। आवम्- रक्षितवान्। अहम्। शुष्णस्य- शोषकस्य। श्रतिता- बाधकः। वधः- हननसाधनम्। यमम्- नियमितवानस्मि। आर्यं नाम- आर्यसंबन्धि देयम्। दस्यवे- चोरायोपक्षपयित्रे। न ररे- न ददामि ॥३॥

अहं पितेव वेतसूरभिष्टये तुग्रं कुत्साय स्मदिभं च रन्धयम्।

अहं भुवं यजमानस्य राजनि प्र यद्धरे तुजये न प्रियाधृषे ॥ १०.०४९.०४

अहम् । पितेव- जनक इव । वेतसून्- भौमभोगान् । वेतसुर्वक्षविशेषो वनस्पतिभौमभोगप्रतीकः । अभिष्टये- इच्छते । कुत्साय- कर्मशीलाय । कुत्सा एते हर्यश्वाय शूषमिति श्रुतावेवमेव दृश्यते । तुग्रम्- तेजः । तुग्रशब्दो रश्मिनामसु पठितः । स्मदिभम्- शोभनगतिम् । सुमदिभम् । इण् गतौ । सुतरां मादयतीति सुमत् । मदि कान्तौ । मद स्तुतौ । मद मोदने । च । रन्धयम्- पक्वं कृतवान् । संसिद्धिः । रध हिंसासंराध्योः । यजमानस्य- उपासकस्य । राजनि- रञ्जने । अहम् । भुवम्- भवामि । तुजये न- पुत्रवत्स्थिताय यजमानाय । आधृषे- वृत्रधर्षणाय च । प्रिया- प्रियाणि । प्र- प्रकर्षेण । भरे- भरामि ॥४॥

अहं रन्धयं मृगयं श्रुतर्वणे यन्माजिहीत वयुना चनानुषक् ।

अहं वेशं नम्रमायवेऽकरमहं सव्याय पङ्गुभिर्मरन्धयम् ॥ १०.०४९.०५

यत्- यदा । मा- माम् । अजिहीत- अगच्छत् । ओहाङ् गतौ । वयुना- प्रज्ञानेन । आनुषक्- अनुषक्तश्च अभवत् । तदा । श्रुतर्वणे- श्रुतार्वणे श्रुताश्वायोपासितप्राणायेति भावः । मृगयम्- मृगायापरं रक्षः । अहम् । रन्धयम्- बाधितवान् । आयवे- मनुष्यहिताय । अहम् । वेशम्- सदनम् । नम्रम्- प्रहम् । अकरम्- अकरवम् । अहम् । सव्याय- सत्प्रेरकाय । सू प्रेरणे । सत्स्रष्ट्रे । सूते इति सव्यः । षड्गृभिम्- बहुग्रहम् । अरन्धयम्- बाधितवान् ॥५॥

अहं स यो नववास्त्वं बृहद्रथं सं वृत्रेव दासं वृत्रहारुजम् ।

यद्वर्धयन्तं प्रथयन्तमानुषगदूरे पारे रजसो रोचनाकरम् ॥ १०.०४९.०६

यः । वृत्रहा- आवरणबाधकः । सोऽहम् । वृत्रेव दासम्- विषयानां दासमावरणमिव । नववास्त्वम्- नववासस्थानसहितम् । बृहद्रथम् । सम्- सम्यक् । अरुजम्- भग्नं कृतवान् । वर्धयन्तम्- वर्धमानम् । प्रथयन्तम्- स्वमेव ख्यापयन्तं शत्रुम् । आनुषक्- अनुषक्तः सन् । रोचना रजसः- द्युलोकस्य । दूरे पारे । अकरम्- कृतवान् ॥६॥

अहं सूर्यस्य परि याम्याशुभिः प्रैतशेभिर्वहमान ओजसा ।

यन्मा सावो मनुष आह निर्णिज ऋधकृषे दासं कृत्वं हथैः ॥ १०.०४९.०७

अहम्। सूर्यस्य- आत्मसूर्यस्य। आशुभिः- क्षिप्रैः। एतशेभिः- प्राणाश्चैः। ओजसा- तेजसा। वहमानः। परि यामि- परितो गच्छामि। यत्- यदा। मा- माम्। मनुषः- उपासकस्य। सावः- रसनिष्पत्तिः। आह- स्तौति। तदा। निर्णिजे- सद्भावनारूपप्रकाशाय। हथैः- हननसाधनैः। कृत्व्यम्- कर्तव्यं हन्तव्यमिति भावः। दासम्- विषयाणां दासत्त्वम्। ऋधक्कृषे- उपासकचित्ततः पृथक्करोमि ॥७॥

अहं सप्तहा नहुषो नहुष्टरः प्राश्रावयं शवसा तुर्वशं यदुम्।

अहं न्य१न्यं सहसा सहस्करं नव ब्राधतो नवतिं च वक्षयम्॥ १०.०४९.०८

अहम्। सप्तहा- सप्तभूमिकावरणबाधकः। नहुषो नहुष्टरः- पुरुषोत्तमः। नहुषशब्दो मनुष्यनामसु पठितः। शवसा- बलेन। तुर्वशम्- क्षिप्रकारिणम्। यदुम्- याज्ञिकम्। यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे। नियतं वा। यम उपरमे। प्र- प्रकर्षेण। अश्रावयम्- कीर्तिमन्तमकरवम्। अन्यम्- वृत्रेतरमुपासकम्। अहम्। सहसा- स्वशक्त्या। सहस्करम्- शक्तिमन्तमकरवम्। नव नवतिम्- प्रभूताः। ब्राधतः- वर्धमानाः शक्तीः। च। वक्षयम्- अवहम्॥८॥

अहं सप्त स्रवतो धारयं वृषां द्रवित्वः पृथिव्यां सीरा अधि।

अहमर्णासि वि तिरामि सुक्रतुर्युधा विदं मनवे गातुमिष्टये॥ १०.०४९.०९

अहम्। स्रवतः- स्रवतीः। द्रवित्वः- द्रवणशीलाः। सीराः- सरणशीलाः। सप्त- भूर्भुवरादिसप्तभूमिकाशक्तिधाराः। पृथिव्या अधि- भूम्या उपरि। धारयम्- आधारयम्। सुक्रतुः- शोभनप्रज्ञः सन्। अहम्। अर्णासि- शक्तिधाराः। वि- विशेषेण। तिरामि- प्रयच्छामि। युधा- वृत्रयुद्धेन। मनवे- मनुष्याय। इष्टये- अभीष्टये। गातुम्- मार्गम्। विदम्- लेभे॥९॥

अहं तदासु धारयं यदासु न देवश्चन त्वष्टाधारयदुशत्।

स्पार्हं गवामूर्धस्सु वक्षणास्वा मधोर्मधु श्वात्र्यं सोममाशिरम्॥ १०.०४९.१०

यत्- यं रसम्। रुशत्- दीप्तम्। आसु- गोष्ठदकेषु च। त्वष्टा। चन- च। न आधारयत्- न दधार। तत्। अहम्। धारयम्- आधारयम्। गवामूर्धःसु- चिद्रश्मिषु। वक्षणासु- अप्सु मूलशक्तिधारासु।

स्पार्ह- स्पृहणीयम् । मधोर्मधु- अतिशयेन मधुरम् । श्वत्र्यम्- क्षिप्रम् । सोमम्- रसम् । आशिरम्-
अधारयम् ॥१० ॥

ए॒वा दे॒वाँ इन्द्रो॑ वि॒व्ये नृ॒न्प्र च्यौ॒त्नेन॑ म॒धवा॑ स॒त्यरा॑धाः ।

वि॒श्वेत्ता ते॑ हरि॒वः श॒चीवो॒ऽभि तुरा॑सः स्वय॒शो गृ॑णन्ति ॥ १०.०४९.११

एव- एवम् । देवान्- अमर्त्यान् । नृन्- मर्त्यान् । सत्यराधः- अवि॒तथ॑सिद्धियुक्तः । इन्द्रः-
परमेश्वरः । च्यौत्नेन- स्वबलेन । प्र- प्रकर्षेण । विव्ये- गमयति । हरिवः-
आकर्षणशक्तिप्रतीकाश्वयुक्त । शचीवः- प्रज्ञावन् । स्वयशः- इतरानपेक्षकीर्तियुक्त । ता विश्वा- तानि
सर्वाणि । ते- तव कर्माणि । तुरासः- तव प्रपत्तौ त्वरमाणाः । अभि गृणन्ति- अभिष्टुवन्ति ॥११ ॥

Dr. Ranganatha